

3. Журавльова Г. Витоки українського парламентаризму / Г. Журавльова // Віче. - 1998. - № 6. - С. 135-140.

4. Звіркowska В. А. Центральна Рада - спроба українського парламентаризму / В. Звіркowska // Матеріали Всеукр. Єфремових читань. - Черкаси, 1996. - С. 100-103.

5. Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду / Ч. Вайз, П. Кислий. - К. : Абрис, 2000. - 414 с.

6. Колодій А. Народовладдя як основа представницької демократії / А. Колодій, В. Копейчиков, Н. Цвік // Укр. право. - 1995. - № 1 (2). - С. 14-23.

7. Лащенко Р. Лекції по історії українського права / Р. Лащенко. - К. : Україна, 1998. - 254 с.

8. Рогожин А. Й. Центральна Рада і її правові акти / А. Й. Рогожин, В. Д. Гончаренко // Вісн. Акад. правових наук України. - К., 1993. - № 1. - С. 42.

9. Український парламентаризм: минуле і сучасне / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. - К. : Парлам. вид-во, 1999. - 367 с.

10. Федоренко Г. Український парламентаризм: історичні паралелі / Г. Федоренко // Віче. - 1998. - № 4.

11. Шуст Р. Козацька рада чигиринського періоду: почин українського державного парламентаризму / Р. Шуст // Укр. культуролог. альм. "Хроніка 2000". - 1998. - № 23-24. - С. 20.

Олексій Полтораков,

кандидат політичних наук,

Дипломатична академія України,

кафедра глобальних та регіональних систем

Стратегічне співтовариство в політичній структурі систем національної та міжнародної безпеки

Справжні люди служать державі своєю совістю.

Генрі Д. Торо (1817-1862)

Стаття присвячена аналізу рольових функцій ключових соціально-політичних суб'єктів забезпечення національної безпеки, які до останнього залишалися "в тіні" політико-правового аналізу їх владно-адміністративних повноважень. Доводиться, що система прийняття рішень з питань національної безпеки в Україні потребує спеціального політико-системного розгляду як один із спеціалізованих носіїв національного "стратегічного мислення", до функцій якого входять збереження, наступність і розвиток уявлень про національну безпеку (її пріоритети, ключові загрози тощо).

Ключові слова: національна безпека, стратегічне співтовариство, владний істеблшмент, політична структура, міжнародна інтеграція.

The article analyses the role functions of key socio-political subjects of national security ensuring, those up to the last time to be "in shadow" of legal-political

analysis of their power-administrative. It is argued the system of national security decision-making in Ukraine needs special political-system examination - as a specialized bearer of national "strategic thinking", to whose function belong preserving, inheritance, and development of visions on national security (its priorities, key threats etc).

Key words: National security, strategic society, power establishment, political structure, international integration

Постановка проблеми. Закон України "Про основи національної безпеки України" (2003 р.) передбачає, що національна безпека (НБ) України "забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах". При цьому "Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення... обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам" (ст. 5). Відповідно, важливим є питання щодо тих акторів (як державних, так і суспільних), до сфери компетенції та відповідальності яких належать питання національної безпеки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В українському суспільствознавстві формується напрям дослідження рольових функцій, що виконують так звані "еліти". Науково-теоретичні [6] та практично-прикладні [7] дослідження присвячені багатьом аспектам (у тому числі безпековим [11; 12]) функціонування як (персоналізованих) інститутів влади, так і "національному елітизму", зокрема політико-економічному та соціально-гуманітарному [4; 5; 12].

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Рольові функції ключових суб'єктів забезпечення НБ до останнього залишалися "в тіні" політико-правового аналізу владно-адміністративних повноважень цих суб'єктів, окреслених у вищезазначеному Законі України (ст. 4). Однак з політико-політологічної точки зору зрозумілим є те, що тільки ними перелік "відповідальних" за забезпечення НБ не обмежується - адже забезпечення НБ відбувається в достатньо широких та рухливих контекстах - політичному, інформаційно-комунікаційному, науково-аналітичному тощо. На окрему увагу заслуговує той комплекс системно-структурних зв'язків, який виходить "за рамки" структурованих вертикалей влади, але справляє важливий латентний вплив на систему прийняття рішень щодо ключових питань НБ.

Метою публікації є аналіз рольових функцій "стратегічного співтовариства" (СС) як своєрідного державно-управлінського "інституту" (дещо дискретного за структурою), за активної практичної участі якого "забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам" (ст. 1 Закону).

Виклад основного матеріалу. Державне керівництво зобов'язане добре розбиратися в тому, як функціонує власна система НБ, що є невід'ємною складовою державної машини, "державної бюрократії" [3] в цілому, але такою, що має свої особливості та специфічні риси. Вона відіграє значну (а в багатьох випадках і ключову) роль в ухваленні державно-політичного рішення про (не)реагування на виклики НБ. У першому наближенні можна стверджувати, що сучасні представники "бюрократії" - разом із державними діячами (най)вищого рангу ("профільними" міністрами тощо) становлять "особистісний кістяк" СС як системи управління НБ. Так, О.Арбатов приблизно окреслює СС як співтовариство "діючих і відставних військових, цивільних фахівців різних профілів, зацікавлених політиків, журналістів і суспільних діячів" [1].

Подібна підсистема державного управління в системі саморегуляції соціально-політичного "організму", яке виконує низку важливих державно-і суспільнозначущих функцій, за креативним потенціалом і глибиною проникнення у соціальну структуру перевершує сумарну потужність трьох гілок державної влади.

Функціональний потенціал СС полягає в тому, що воно являє собою достатньо реальну (яка, проте, не зводиться до рівня гілки влади, Ради безпеки тощо) владу - це дійсно велика (за рівнем впливу, у тому числі на владу) сила, що охоплює всі сфери та виміри суспільного життя. Але оскільки система саморегуляції соціально-політичного організму країни належить до так званих функціональних органів, то СС має, відповідно, й специфічну морфологію - між державною владою і СС наявні і функціональні, і морфологічні зв'язки.

Оскільки суспільно-політична впливовість СС має майже однакову природу з політичною владою, то вони можуть вільно переходити одна в одну. З цієї точки зору та обставина, що СС під тиском демократизації та "постіндустріалізації" перебирає на себе функції держави, - об'єктивне явище, оскільки система саморегуляції соціально-політичного організму країни дозволяє це робити.

У цьому сенсі СС виконує якщо не функцію своєрідної гілки влади (принаймні, через здійснення інформаційно-політичного впливу), то функцію "зворотного зв'язку" у механізмі саморегуляції соціального організму країни. Подібна взаємодія "експертної" влади з владою державною веде як до створення якісно нового морфологічного органу - системи саморегуляції соціально-політичного цілого, так і до утворення контуру саморегуляції соціально-політичного організму країни, завдяки чому він стає такою системою, що здатна до самовідтворювання, оскільки державна влада впливає на функціонування та розвиток СС за принципом "внутрішнього доповнення", а саме СС - за принципом "зовнішнього доповнення".

"Владний істеблішмент" та "державна еліта": конфлікт інтересів як виклик національній безпеці. Дослідники (В.Горбулін, О.Литвиненко та ін.) вказують, що для України дуже гострою є "проблема українського істеблішменту, чи еліти за самоназвою" [7, с. 34]. Ключовий "підтекст" цієї проблеми полягає в тому, що нинішній "владний істеблішмент" (тобто поточні "носії державної влади") хоче остаточно ототожнити себе з "державною елітою" (як перманентними виразниками "волі народу" і носіями "високої культури", захисниками "національних інтересів" та "національних цінностей"): "Те, що український істеблішмент нині неспроможний якісно реалізовувати загальносуспільні функції, давно вже стало загальним місцем громадської дискусії. При цьому претензії сягають неба - аж до проголошення себе новітньою українською аристократією" [7, с. 34].

Крізь призму НБ проблема полягає не тільки в ідентифікаційній "підміні понять" ("владний істеблішмент" та "державна еліта") - вона сягає глибшої "підмини інтересів", коли інтереси певної політичної групи (прошарку еліти або навіть "псевдоеліти") видаються за цілісні "національні інтереси", нав'язуються і закріплюються політико-правовими ("недоторканість" тощо), політико-економічними (пільги тощо) та іншими механізмами. За свідченням В.Литвина, проблеми випливають передусім із того, що "в нас немає політичної еліти, в нас є правлячий політичний клас" [10]. Похідне розшарування суспільства є викликом НБ, породжуючи не тільки "політичну корупцію", а й протестні (соціальне напруження) та нігілістичні (що підриває розвиток політичної культури) настрої.

Розглядаючи "вертикальну" структуру політикуму в контексті НБ, можна виділити безпеку держави, безпеку правлячого угруповання (партії, еліти, владного істеблішменту тощо), безпеку "нації" (народу чи населення) та безпеку окремого громадянина. Ці "безпеки" не завжди збігаються та часто суперечать одна одній. Так, "псевдоеліти" занепокоєні не стратегічними питаннями розвитку держави, адже "ситуація змушує українські еліти накопичувати скарби, ліквідні речі, що, у свою чергу, накладається на проблему ціннісних орієнтацій істеблішменту, його так званої позаідеологічності й прагматичності, а також низької загальної культури" [7, с. 36]. Натомість, реальні еліти (передусім "інтелігенція") тяжіють до відсторонення від участі в державницьких процесах, "внутрішньої еміграції" [4; 5], обмежуючись критикою (і не завжди конструктивною) намагань "змінити життя на краще".

Більше того, "молоді демократії", зокрема Україна, надзвичайно рідко мають усталену соціополітичну та етнонаціональну структуру. Тому бажання забезпечити "максимум безпеки", які в умовах відсутності загальнонаціонального консенсусу виникають у численних "меншин" (етнотериторіальних та ін.), балансуючи на межі сепаратизму, інколи загрожують територіальній цілісності, що є загрозою НБ як такій [13]. "Сталі демократії"

зазвичай вдаються до стратегії "преференції в обмін на лояльність" (на прикладі канадського Квебеку: культурна автономія заради унітарності). Натомість "молоді демократії", які не володіють достатнім ресурсним потенціалом, аби йти на соціально-економічні поступки (починаючи від реалізації масштабних культурно-гуманітарних програм і закінчуючи податковими пільгами) та гостро сприймають соціокультурні загрози (на рівні "мовної експансії" чи "інформаційної безпеки" тощо), зазвичай вдаються до примусово-силових заходів. Різне розуміння НБ конфліктуєчими етнонаціональним та соціополітичними угрупованнями (наприклад щодо членства в Альянсі) веде до перманентної ідеолого-політичної конкуренції та суспільно-політичних конфліктів і врешті-решт послаблює національну безпеку держави, посилюючи конфліктогенність суспільства.

Парадокс у тому, що НБ для різних суспільних верств "об'єктивно" однакова. В її основі лежить прагнення захисту громадян незалежно від походження, статусу і т.ін. Однак із "суб'єктивного" боку не існує єдиного розуміння НБ, адже кожний суб'єкт, включений у той чи інший спосіб у процеси забезпечення НБ, відрізняється від інших відповідно до власного бачення проблем НБ.

У зв'язку з цим принциповими завданнями СС вбачаються: 1) закріплення "національних цінностей" (що не зводяться до звужених "цінностей" окремих груп, верств чи прошарків); 2) дотримання "національних інтересів" і недопущення їх підміни інтересами "державними" (владними), партійно-політичними, корпоративними (регіонально-економічними) тощо. Крізь призму НБ це полягає в обмежуванні "суб'єктивних безпек" (безпеки істеблішменту, безпеки еліти) на користь "об'єктивної" безпеки (НБ).

Проблеми "стратегічної культури" та "стратегічного мислення". Уявлення про те, що принципове застосування стратегічної думки належить винятково до середовища "жорсткої сили" (hard power), тобто силової складової НБ, є занадто спрощеним, оскільки стратегія безпеки не замикається на цьому. Тут переплітаються безліч впливів - цивілізаційних, культурних, еволюційних, функціональних та інших - як з боку держави, так і громадянського суспільства [6]. Так, наприклад, "уявлення про неприйнятність атомного конфлікту як інструменту вирішення міжнародних суперечок було великою мірою феноменом культури та політичної психології минулого століття" [2].

Слід враховувати і різницю між доктриною та концепцією: перша є практично-пропагандистським забезпеченням політики НБ, друга (науково-теоретична) - сукупністю поглядів і рекомендацій щодо того, яку політику НБ доцільніше проводити на той чи інший історичний момент. Були, наприклад, доктрини Монро, Трумена, Форда чи Брежнєва або "План Козака" чи "План Ющенко" (щодо врегулювання Придністровського конфлік-

ту). Проте не було доктрин Г.Моргентау чи К.Дойча - у останніх були концепції, теорії національних інтересів і міжнародної безпеки. Можна погодитися з А.Кокошиним у тому, що "небагато сучасних політиків-практиків здатні мислити, звертаючись до майбутнього, планувати майбутнє, тобто володіють стратегічним мисленням" [9, с. 9]. А "прихід у "велику політику" діячів із науки, які привносять систематизоване бачення світу, з використанням відпрацьованого понятійного апарату, - це все ще рідке явище для більшості держав" [8, с. 31], і Україна тут, на жаль, не виняток.

Саме цим, зокрема, пояснюються проблеми реалізації доктрин і стратегій, подібних до окреслених вище. Адже для більшості із них характерним є "конфлікт між короткостроковими та довгостроковими цілями". Практичні політики (орієнтовані, якщо вірити У.Черчілю, переважно на чергові вибори) беруть за основу досягнення переважно конкретних, прикладних цілей - з метою отримання політичних дивідендів. Але подібна "короткозорість" призводить до загострення "глибинних проблем", що не знаходять свого вирішення. Характерна риса таких "політиків", оточених кон'юнктурною "елітою" (що в більшості своїй нагадує сумнозвісних "каліфів на годину"), - неухвага до порад СС - має принципові стратегічні (!) наслідки.

Як похідне від загальних негараздів "соціально-політичного тіла" країни система відносин стратегічного співтовариства та державної влади в Україні не завершила етап свого морфологічного становлення. Проблема полягає в тому, що політичні інформаційно-комунікаційні канали [16], у межах яких розвиваються гілки влади (владно-політичні складові "тіла"), неадекватні стану соціальної складової "тіла" країни. Тому кожний із інститутів влади практикує "своє" забирання інформації і на ньому ґрунтує свою "стратегічну" (чи удавано стратегічну) діяльність, прагнучи "підім'яти" якомога більший сегмент СС під себе. В рамках кожного інституту влади виникли цілі мережі науково-аналітичних підрозділів, відносно замкнені "експертні співтовариства", які аналізують профільну інформацію, але доходять неспівмірних висновків (орієнтованих переважно "на замовника"), які "не стикуються" через неадекватне розуміння чи тлумачення стану соціально-політичних процесів, у той час як діяльність законодавчої та виконавчої влади має ґрунтуватись на цілісному інформаційному "банку даних", аналізуватись цілісною структурою "стратегічного співтовариства" (передусім незаангажованим "корпусом експертів").

"Міжнародне стратегічне співтовариство" (європейсько-євроатлантичний вимір). У своєму міжнародному контексті проблема структурних трансформацій СС має три ключових аспекти [12]:

1) "торжество демократії" (переважно на ідеологічно-пропагандистському рівні) певним чином впливає на розвиток національно-державних "стратегічних культур" країн, що перебувають у стадії демократичного транзиту;

2) імплементація "зовні" певних ключових норм та принципів стратегічної культури у багатьох випадках суперечить історико-культурним та соціально-політичним принципам, яких дотримуються "стратегічні співтовариства";

3) внутрішні суперечності між підходами до стратегічних питань, навіть між зовнішньо "гомогенними" "старими демократіями" Заходу - США та країнами Європи. Цей конфлікт, що яскраво виявляється в дискурсах від ідеологічного (лібералізм та соціал-демократія) до зовнішньополітичного ("голуби" та "яструби") характеру, має також ціннісне підґрунтя - конфлікт нетотожних домінуючих цінностей індивідуальних свобод (індивідуалізму) і демократії (соціальності). Кризь призму стратегічних пріоритетів політики НБ він знайшов своє відображення у підходах до проблеми міжнародного тероризму.

Процеси глобалізації та регіоналізації, одним із наслідків яких є розмиття національних кордонів, вплинули і на феномен "стратегічного співтовариства", надавши йому міжнародного значення. Розмивання кордонів (зокрема в економіко-політичному вимірі) призводить до того, що "національна самобутність" розвитку сфери НБ тісно переплітається із суміжними "національними самобутностями". Постають передумови для певної "уніфікації" локальних (регіональних та суміжних) просторів безпеки, у результаті чого може розвиватися СС у ширшому від національно-державного вимірі.

У подібних умовах, як доводили Т.Шелінг та ін. [14; 15], шлях до відкритості та прозорості національного "сектору безпеки" (що має забезпечувати національне СС) [10] є чинником, що суттєво сприяє загальному "клімату безпеки" і через це - зменшенню конфліктогенного потенціалу в регіоні. Дійсно, такі масштабні проекти, як "спільні робочі групи" (Україна - НАТО; Україна - Росія тощо), що склалися з представників як національних, так і міжнародних СС, покращили не тільки загальноєвропейський "клімат безпеки", а й суттєво вплинули на зменшення рівня геополітичної конфронтації у світовому масштабі.

Висновки. СС - як сегмент інтелектуально-політичної еліти, що несе основну відповідальність за підготовку та прийняття принципово важливих рішень і довгострокових державних програм, - повинно мати особливе прагнення до проникнення в динаміку подій і подолання тих бар'єрів невизначеності, мінливості, складності та неоднозначності, які в принципі недоступні для рутинних керівників. Оцінки "стратегічної культури" у фокусі державного управління залежать від відповідей на питання про те, які характеристики мають профільні "групи домінування" (політичні, економічні тощо), які цілі висувуються для стратегічного співтовариства у сфері НБ та міжнародної безпеки і що являє собою це співтовариство.

В українських реаліях такий процес зачіпає насамперед політичну (у контексті конституційної реформи), а також соціально-економічну (у кон-

тексті євроінтеграційних процесів) і воєнно-політичну (в контексті процесів євроатлантичної інтеграції) сфери. Системно-структурні та функціональні протиріччя, які інколи виникають між ними і призводять до напруження та кризових ситуацій, вирішуються в Україні передусім у рамках формальних процесів.

Подальші напрями дослідження. У цьому контексті система прийняття рішень з питань НБ (структурно окреслена рамками інституцій Президента України, РНБО України та КМ України, профільні дієві особи яких являють собою верхівку національного СС) потребує спеціального політико-системного розгляду як один із спеціалізованих носіїв національного "стратегічного мислення", до функцій якого входять збереження, наступність і розвиток уявлень про національну безпеку (її пріоритети, ключові загрози тощо).

Список використаних джерел

1. *Арбатова А.* Дилеммы военной политики России. Их безотлагательное решение обеспечит России по-настоящему современную армию в XXI веке / А. Арбатова // Независимое военное обозрение. - 2000. - 16 нояб.
2. *Богатуров А.* Контрреволюция ценностей и международная безопасность / А. Богатуров // Международные процессы. - 2008. - Т. 6. - № 3(18). - Режим доступа до журн. : <http://www.intertrends.ru/seventeenth/001.htm>
3. *Вебер М.* Политика как призвание и профессия / Макс Вебер // Избранные произведения : [пер. с нем. / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко.] - М. : Прогресс, 1990. - 808 с.
4. *Візірякіна Н. І.* Вплив інтелігенції на державотворчий процес в Україні / Н. І. Візірякіна // Вісн. УАДУ. - 2000. - № 1. - С. 129-133.
5. *Візірякіна Н. І.* Роль інтелігенції у формуванні особистості управлінця / Н. І. Візірякіна // Нова парадигма. - 2000. - Вип. 16. - С. 176-180.
6. *Горбулін В. П.* Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від "суспільства ризику" до громадянського суспільства / В. П. Горбулін, А. П. Качинський // Стратег. панорама. - 2005. - № 2. - С. 13-26.
7. *Горбулін В. П.* Національна безпека: український вимір / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко. - К. : ПП "Інтертехнологія", 2008. - 104 с.
8. *Кокошин А. А.* О системно-структурном и ментальном подходах к мирополитическим исследованиям : краткий очерк / А. А. Кокошин. - М. : КомКнига, 2006. - 48 с.
9. *Кокошин А. А.* О стратегическом планировании в политике / А. А. Кокошин. - М. : КомКнига, 2007. - 224 с.
10. *Литвин В.* У нас немає політичної еліти, в нас є правлячий політичний клас / В. М. Литвин // День. - 2006. - 19 жовт. - № 179. - С. 4.
11. *Полтораков А. Ю.* Гражданский контроль как фактор стратегического управления сектором безопасности / А. Ю. Полтораков // Информационно-аналитическое обеспечение стратегического управления: теория и практика. - М. : ИПК-Госслужбы ; ИНИОН РАН, 2006. - С. 162-167.
12. *Полтораков О. Ю.* Стратегічна культура у функціонуванні систем національної та регіональної безпеки / О. Ю. Полтораков // Стратег. панорама. - 2008. - № 2. - С. 124-128.

13. Пучков О. О. Етнонаціональний чинник у безпеці суспільства: соціально-філософський контекст / О. О. Пучков // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. пр. - К. : Укр. центр духов. культури, 2005. - Вип. 46. - С. 185-190.

14. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Томас Шеллинг. - М. : ИРИСЭН, 2007. - 376 с.

15. Schelling Th. Strategy and Arms Control / Th. Schelling, M. Halperin. - Potomac Books, 1985. - 149 p.

16. Steele R. On intelligence: spies and secrecy in an open world / R. Steele. - OSS International Press, 2001. - 495 p.

Наталія Гнатенко,
*аспірант кафедри політичної аналітики
та прогнозування НАДУ*

Особливості сучасного етапу законодавчого пошуку засад боротьби з корупцією та регулювання лобістської діяльності

У статті досліджуються чинники та основні напрями сучасного законодавчого пошуку засад боротьби з корупцією та регулювання лобістської діяльності. Висвітлюються особливості функціонування зазначених явищ в українському парламенті.

Ключові слова: корупція, лобізм, парламент.

The factors and key directions of legislative search fighting corruption and regulation of lobbying activities are investigated in the article. Also, the article highlights the functioning characteristics stated phenomena in Ukrainian Parliament.

Key words: corruption, lobbying, parliament.

Постановка проблеми. Корупція в українському суспільстві набула системного характеру. Вона діє на всіх рівнях державної влади, спотворює економічні процеси в країні та нівелює права і свободи громадян. За визнанням представників реального сектору економіки, "сьогодні у сфері взаємодії з державою неможливо щось зробити без грошей чи додаткових стимулів" [6, с. 53]. Чиновники стали "бізнесорієнтованими". Очевидно, що ця проблема потребує всебічного і ґрунтовного дослідження. Разом із цим з корупцією українські громадяни часто асоціюють таке явище, як лобізм. Слід зазначити, що цей інститут посередництва між державою та громадянським суспільством легально функціонує в більшості демократичних країн. Тому питання законодавчого розмежування цих явищ є надзвичайно актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць, присвячених дослідженню корупції та лобізму, слід відзначити роботу А.Любимова "Кон-